

Wayfinding i Stadsbibliotek

En jämförande studie av Örebro stadsbibliotek och Stockholms stadsbibliotek

2016-11-30

Universal architecture in the designer's eye

KTH Arkitekturskolan

Melissa Maria Alp

melalp@kth.se

Abstract

A city library is an open and public space that should include and attract all kind of people. For this, an universal design method should be used in a development of this kind of building. An important aspect of universal design is to include cues for wayfinding. Sociologist Kevin Lynch have defined five concepts that describe how well you know your city and to which extent you feel safe and secure in it. Displaying several similarities with the cityscape, public libraries could be understood in terms of five concepts of paths, sight lines, landmarks, signs and space for movements. If these concepts are of high standard, the level of accessibility and usability are better.

For this I have studied Stockholms stadsbibliotek and Örebro stadsbibliotek. My method was to analyze the buildings from key criteria of function, visual quality, acoustics and movements from Lynchian and universal design concepts. I analyzed it from myself, as an user. The plan and interior of Stockholm stadsbibliotek has architectural qualities but a lower level of wayfinding than Örebro stadsbibliotek, where the one floor library is easier to orientate in.

Keywords: wayfinding, functionality, movements, visual qualities, autistics, accessibility

Inledning

Kommunalt drivna stadsbibliotek ska erbjuda en plattform för kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning. De ska bidra till det demokratiska samhällets utveckling, och kostnadsfritt tillhandahålla böcker, tidskrifter, lärum och boklån (Bibliotekslagen 2013:801).

I Bibliotekslagen står det att:

”6 § Varje kommun ska ha folkbibliotek. Folkbiblioteken ska vara tillgängliga för alla och anpassade till användarnas behov”

I dessa folkliga rum uppstår sociala och kulturella möten, där var och en bildar sin egen upplevelse och formar sin egen relation och brukning. Låna böcker, läsa tidningar, träffa bekanta, utnyttja olika sorters rum och salar, inhämta information, kunskap och intryck för olika ändamål, och söka hjälp är några av funktionerna som stadsbibliotek erbjuder. Då stadsbiblioteken är till för allmänheten, och allmänheten består utav en rad olika sorters människor, bör de vara utformade på ett sådant sätt som gör det för alla att verka och befinna sig i. En aspekt är tillgänglighetssynpunkt, en annan kan vara orienteringssynpunkt. Det finns tämligen ännu fler aspekter att ta hänsyn till för att ett stadsbibliotek ska verka för allmänheten.

En större publik byggnad innehåller många liknande principer som kan återfinnas i en stad, förstås i en komprimerad skala. Kevin Lynch beskriver i sin bok *The image of the city*, en metod för att analysera en metropolisk stad utifrån invånarnas upplevelse och rörelse i den. Författaren nämner begreppet Wayfinding, som betyder graden av orientering (i staden). Lynch menar att denna egenskap ihop med andra komponenter såsom betydelse, expressivitet, rytmen, stimulans, orientering och alternativ ger till resultat en vacker och trygg

stadsbild. Dessa komponenter och egenskapen wayfinding är minst lika viktig i en publik byggnad, som liksom den är till för invånarna i staden.

Syfte

I denna studie har jag valt att titta på och jämföra wayfinding i två stadsbibliotek då de är lika i funktion men olika i utformning och skala. Hur ser graden av wayfinding ut i två stadsbibliotek med olika skalor och tidstypiska stilar. I bibliotekslagen står det ju, att (folk)biblioteken ska vara "anpassade till användarnas behov". Intressant att se hur pass de är anpassade till olika användares behov utifrån wayfinding-aspekten, för att se om de för allmänheten är okomplicerade att orientera sig i. Wayfinding kan tillämpas på både stadsbyggnadsskala såsom byggnadsskala, och är ett paraplybegrepp som tar andra aspekter i hänsyn. Därför är det en bra utgångspunkt i analyseringen av stadsbiblioteken. Studien är avgränsat främst till entré- och lånebiblioteksrummet. Till hjälp har även litteratur som *Universal Design* och *Riktlinjer för tillgänglighet* använts för att förstå relevanta aspekter.

Teori

För att få en god teoretisk grund för denna studie, har litteratur använts som angripit ämnet wayfinding samt regelverk som framhåller wayfinding.

Utifrån funktionsaspekten beskriver Kevin Lynch överblickar som en kvalité, han menar att invånare i en stad uppskattar långa utblickar och element som underlättar för orienteringsförmågan.

Entrén har i denna studie betraktas som ett viktigt rum för wayfinding, då det är det första intrycket vi får för en byggnad. Tillgängliga entréer ska vara lätta att upptäcka det vill säga vara kontrastmarkerade och väl belysta (enligt BBR 3:132). I *Riktlinjer för tillgänglighet* står det att äldre byggnader har stora brister ur tillgänglighetssynpunkt men har samtidigt viktiga arkitektoniska och kulturhistoriska värden. Oftast finns även receptionen i anslutning till entrén. Boverkets direktorier säger att "Receptionen ska vara användbar för personer med funktionsnedsättning/.../ receptionen är väl synlig från entrén och att den är möjlig att hitta fram till även för personer som har nedsatt orienterings- förmåga" (Myndigheten för delaktighet s. 88). Vidare nämner samma myndighet att "Alla rum och delar av rum ska lätt kunna nås och användas av personer med nedsatt rörelseförmåga" (s. 66).

Skyltning är ett viktigt redskap för wayfinding. Enligt BBR 3:1425 bör orienterande skyltar vara lättbegripliga, lättlästa och ha textstolek som är vald efter läsavståndet. Även i *Universal design and the interior environment* står det att arkitektoniska vägvisningssystem stöds av ett välplanerat skyltsystem. Skyltar hjälper oss att navigera, och är ett viktigt verktyg för wayfinding. Ett utdrag ur boken lyder:

"All first time visitors to buildings are "disabled" by a lack of knowledge. /.../ Good design for wayfinding facilitates user access, increases satisfaction, and reduces stigma and isolation

of users with disabilities. It reduces the confusion of visitors and mistakes by employees, saving time and money and preventing accidents.” (s. 276)

Utifrån visuell kapacitet har arkitektur och inredning betraktas som ett hjälpmedel inom wayfinding. I *Universal Design* (Steinfeld, E, Maisel, J L. 2012) nämns det att interiörer utan mycket variation blir mer estetiskt undermåliga för användare, och svårare att hitta i.

Lynch nämner noder som ett viktigt element i wayfinding. Det kan vara samlingsplatser, strategiska knypunkter av vägar eller tematisk koncentration. I hans undersökning var de som kände sin stad bäst de som tänkte utifrån vägnätet. Ett vägnät ger enligt Lynch en tydlig direction i hur man ska gå, vilket gör att man känner sig trygg. Lynch menar att gränser ofta upplevs som negativa komponenter (i en stad) som leder till segregation och otillgänglighet, vilket även kan tillämpas i detta fall

Space syntax beskriver spatiala sammansättningar. Sådana kan vara ringlik rumsorganisation och grenorganisation. I *Universal Design* är den förstnämnda prefererad i byggnader där rörelsefrihet och social interaktion är värdefullt, såsom bibliotek.

Metod

För denna studie studerades Örebro stadsbibliotek och Stockholms stadsbibliotek. Örebro stadsbibliotek ligger centralt i en mellanstor svensk stad, byggd i funktionalistisk och modernistisk stil, medan Stockholms stadsbibliotek ligger i storstaden, i en annan skala och byggd i nordisk klassicistisk stil.

I svårighet att översätta begreppet till ett rättvist motsvarande begrepp på svenska, används begreppet wayfinding i denna studie, vars innebörd förklarats ovan. Som utgångspunkt för att utvärdera graden av wayfinding har jag valt att använda ett utvärderingssystem som består av att betrakta en rad olika aspekter och betygsättning i ett femgradig skala. Detta betygssystem är inspirerat av en uppgift i Jonas Anderssons kurs *Universal architecture in the designer's eye* på Arkitekturskolan KTH. Utgångspunkten för undersökningen utgår från aspekterna funktionalitet, visualisering, akustik och rörelse.

Jag har betygssatt aspekterna på en skala från 1-5 där 1 betyder otillfredsställande och 5 tillfredsställande nivå. Samtliga aspekter bidrar till att återge wayfinding, och i avslutande kapitel beskrivs en konklusion med graden av wayfinding i studerade stadsbiblioteken.

Jag har besökt biblioteken och antecknat, fotograferat och försökt orientera genom att ge mig själv uppgifter i form av att hitta en bok och ett rum. Jag tittade på ovannämnda aspekter medan jag rörde mig genom rummen för att hitta boken/rummet som jag var ute efter.

Resultat

ÖREBRO STADSBIBLIOTEK

Byggnadsår 1979-81 . Arkitekt var Bo Cederlöf Arkitektkontor, genom Hugo Höije.

Biblioteket är placerat i ett torgrum, med samma våningshöjd som kringliggande byggnader.

De publika biblioteksrummen ligger i entréplanet. Bibliotekets arkitektoniska stöttepelare är att det bärs av öppenhet och lättillgänglighet för alla målgrupper, vilket tillgodoses i

lokalutformningen. Glasad fasad genom nästintill hela biblioteksrummet ger god insyn, utsikt, och dagsljusinsläpp samtidigt som biblioteket lysas upp kvällstid.

Funktion (4 p)

Entrén är placerad i marknivå med en mindre vestibul med två dörrar att ta sig igenom. Entrén är välmarkerad och lättillgänglig. Väl inne i biblioteket får man en överblick över lånebiblioteket då nästan allt är placerat på ett L-format våningsplan. Dagtid är det både ljusinsläpp i det stora rummet med fönster i alla fasader kombinerad med god elektrisk belysning. Receptionsdisken är direkt till höger om entrén och informationsdisken ett tiotals meter rakt in, i linje med entrén som gör att man dras dit. Det finns även en kontrasterande ledspår som leder till informationsdisken.

I lånebiblioteket är hyllorna uppställda i ett strikt upprepande system, breda nog för två rullstolsbundna att möta varandra i gångarna. Höjden på bokhyllorna är lika hög i barnbiblioteket som i vuxenbiblioteket. Barnbiblioteket är direkt till höger om entrén, vilket gör det enkelt för barn att hitta till och inte behöva leta sig igenom (samt kunna störa) vuxenbiblioteket. Det finns dock inga barnvänliga markeringar som visar på att det är ett barnbibliotek och inte heller någon variation i färger och möblering gentemot resten av biblioteket. Toaletter och kapprum befinner sig i en dåligt upplyst sidohall med bristfällig skyltning. Bokhyllorna har ljushetskontraster i skyltningen, vilket i samband med översiktligheten gör det lätt att hitta till sin bok i biblioteket, men skyltningen är däremot liten.

Visuell kvalitet (2 p)

Biblioteket är lättförståeligt som besökare. Ljusinsläpp från alla sidor lyser upp biblioteket och samtidigt ger utblickar och en relation till omgivningen. Genomgående enhetligt i hela biblioteket i material, färg och design. Utan variation kan det bli svårare att navigera och också svårare att referera till, särskilt för den med funktionsvariationer, vilket leder till mindre estetiskt värde.

Akustik (4 p)

Ljudet ligger mestadels på en behaglig nivå. Ljuden förstärks inte, även om man hör till exempel röster från entrén. Funktioner som café och maskiner är placerade nära entré och/eller på andra våningsplan vilket gör det lätt att orientera sig till de specifika funktionerna utifrån akustisk synpunkt. Vissa gångar och platser låter mer än andra, och detta kan bero på att det inte finns väggar eller möbler som blockerar ljuden.

Rörelser (3 p)

Här finns många noder, i och med bokhyllornas uppställning. (se bilaga, bild 2). I detta bibliotek rör man sig gärna fort då det finns tydliga stråk, strikt markerade i form av möblemanget och golvmönster. Hylluppställningen är logisk och bidrar också till att skapa gångstråk. Man skulle kunna kalla det för ett vägnät. Det finns fler sätt att röra sig på i

Örebro stadsbiblioteks öppna planlösning, som har mer ringlik rumsorganisation (se mental karta, i bilaga, bild 6). Man rör sig framåt, och känner inte att det finns en anledning till att stanna upp om man inte nått sitt mål. Vilket kan bero på avsaknaden av gränser. I entrén är det dock inte lika strikt uppradat med möbler och gångar. (se bilaga, bild 1) Där förvirras man som första intryck över bokhallen samt att hinder kan upplevas vara i vägen.

STOCKHOLMS STADSBIBLIOTEK

Byggnadsår 1924-1927. Arkitekt var Erik Gunnar Asplund. Biblioteket liknas reslig cylinder växandes ur en kub. Byggnaden genomsyras av strikta geometrier och symmetrier, såsom i form, fönstersättning, samt det pantheoninspirerade golvet i rotundan. Huset ger trots sina enkla former ett monumentalt intryck, vilket förstärks i det överljusbelysta centrala rummet, där böcker omgiver rummet i flera våningar. Dubbelhöjden och transparensen i glasentrén gör att besökaren symboliskt via trappan leds in i kunskapens centrum, vilket är ett viktigt tema i den arkitektoniska utformningen.

Funktion (2 p)

Huvudentrén från Sveavägen är tydlig med den uppstickande monumentala färgstarka byggnaden, som gör att entrén är lätt att hitta. Dock inte tillgänglig för alla.

Kontrastmarkeringar saknas, och olika hastighet i trappstegen kan göra det förvirrande för den med funktionsnedsättningar. Entrén är inte så lätt att upptäcka. (se bilaga, bild 3). Väl framme vid glasdörrarna, möts man av en karuselldörr. Även en skylt som hänvisar ramp finns här, som kanske av praktiska skäl borde ha varit vid trappans början (se bilaga, bild 4).

I den mörka höga hallen leds man gärna uppåt och framåt in i rotundan, men kan också välja att gå sidledes åt café och barnbibliotek, som inte är lika insupande som rotundan. Väl i rotundan är det inte lätt att hitta de rum man vill gå till, till exempel en viss facksal. Receptionsdisken ligger tillgängligt och synligt, och det är nästan dit man får vända sig direkt som ny besökare. För att undersöka denna tes skulle jag testa att hitta en bok: *Jag frågade först i receptionen om boken fanns. I och med akustikens verkan, ekade min fråga över hela rummet. Jag blev sedan skickad till en facksal, som jag bli orienterad till att hitta. Väl där fanns ännu en receptionsdisk där jag fick hjälp av bibliotekarien att letade efter min bok som i ytterligare en facksal.* Böckernas/facksalarnas komposition verkar inte vara logisk eller enkel, varken för bibliotekarie eller besökare.

I stadsbiblioteket finns många rum, och många nivåskillnader. Samtliga hissar som finns är inte väl synliga, och går inte igenom alla våningsplan. Det gör att byggnaden inte är så funktionell eller lättorienterad, och ännu svårare för den med synnedsättning. De flesta skyltarna är små och i bokhyllorna är de inte kontrasterade mot bakgrunden. Det fanns även ljusskyltar, som var enklare att läsa från håll, som på bild visar skillnaden mellan dessa två olika skyltningar. (se bilaga, bild 5).

Visuell kvalitet (4 p)

Fin, och växlande i fart, vandring upp till huvudrummet som är rotundan. Väl där möts man av en rymd belyst av höga fönster, som i det vitmålade taket och belysning gör att det ser ut

som en molnhimmel. Vilket är varmt och imponerande när man kommer från den allvarliga mörka entrén (från Sveavägen). Mörka bokhyllor står följsamt mot rotundans väggar i flera våningar, som tillsammans med de färgglada bokryggarnas skapar en kontrast mot taket. I sidorummen är detaljrikedomen inte lika uppenbar som bokhallen, tvärtom saknas den värme och skönhet som fanns i rotundan.

Akustik (2 p)

I Stockholms stadsbibliotek är akustiken otillfredsställande. Ljuden ekar och transporterar sig över hela rummet i rotundan. Röster i konversationer i en del av rummet överförs till en som om konversationen pågick invid en. Kan vara förvirrade för den med syn- och hörselvariationer. Man kan följa ljudets vibrationer och rörelser och få uppskattning av rummen, men också bidra till oordnade estimeringar. Även högre ljud i entrén transporteras rakt in i rotundan. För att vara ett bibliotek, är ljudnivån inte på en behaglig nivå. I sidorummen, där avskiljande väggar filtrerar bort ljud, är det mer behagligt och tyst.

Rörelser (3p)

Till en början dras man framåt, från en lunkande fart till att skyndsamt nå rotundan, via den listiga åsnetrappan. Väl inne stannar man upp för att betrakta och reflektera. De strikta geometrierna och symmetrierna ger ett välbehag. De bidrar till hur man rör sig och använder byggnaden. Det finns inga tydliga ledstråk, och mönstren i det Pantheoninspirerade laminatgolvet får fungera som en sorts vägledning. Space syntax skiljer sig i Stockholms stadsbibliotek från Örebros. I Stockholms stadsbibliotek är stråken mer uppstyrd på grund av de givna strikta rumsformerna, och kan liknas vid grenorganisation (se bilaga, bild 7).

Slutsats

Örebro stadsbiblioteks medelpoäng blir 3,25 utifrån analyserade aspekter inom wayfinding. Stockholm stadsbiblioteks medelvärde blir 2,75. Örebro stadsbibliotek har som fördel att de flesta rummen är anlagda på ett plan och att informationsdisk/personal finns till hjälp direkt och synligt om nödvändigt. Böckerna är samlade och organiserade på ett lättförståeligt strukturellt sätt. Man har överblick över var man befinner sig och kan lätt orientera sig. Ljud och ljus är på en god nivå, som också hjälper orienteringsförmågan. Örebro stadsbibliotek har sin styrka i funktion, men brister i det arkitektoniska (visuell kvalité), medan fallet är tvärtom i Stockholm stadsbibliotek. Till skillnad mot Örebros stadsbibliotek är material, möbler och färger mer varierande och detaljrikedomarna mer omsorgsfulla. Kanske den större skalan och volymen i Stockholm stadsbibliotek gör att den blir mer svårorienterad. Det är viktigt att kunna hitta i en byggnad, såsom i en stad, för att kunna förstå den och därmed känna sig trygg i den. Man ska kunna ta en annan väg och inte känna att det är jobbigt eller svårt hitta tillbaka. Detta tror jag löses genom tydliga stråk och förbindelser. Lättillgängligheten i Örebro stadsbibliotek kan bero på att detta var en medveten strategi från arkitektens sida. Här tänkte man på öppenhet och tillgänglighet för alla målgrupper, i en tid där man rikstäckande börjat tänka på dessa aspekter. Asplunds byggnad uppfördes innan tillgänglighet riktigt inkluderades i arkitektur.

I Örebro stadsbibliotek kan man röra sig på flera olika sätt för att nå samma mål, vilket skapar en frihet i hur man rör sig. I Stockholms stadsbiblioteks upplevs det vara svårare med rörelsefrihet, då man rör sig utifrån en mittpunkt, vilket kan ses som stammen i ett träd. Man måste hela tiden ta sig till sig till stammen, för att nå en annan gren. Man kan anta att i wayfinding är det trivsammare att inte behöva styras i rörelser, utan att få röra sig utifrån egna villkor. I Kevin Lynchs terminologi om noder är det där man tar beslut om vilken väg man ska ta. Noderna i Stockholms stadsbiblioteks ger inte lika många valmöjligheter.

Det som drar ned medelpoängen i Örebro stadsbibliotek är den visuella kvalitén. Interiört är material, möblemang och strukturer enhetlig genomgående. Detta ger ett strikt och opersonligt intryck. Undermåligt estetiskt värde påverkar också wayfinding graden, då det kan vara svårare att skapa sig en positiv bild utav platsen. I Stockholm stadsbibliotek får däremot denna aspekt högt värde, för det har en högre grad av variation och detaljrikedom. Skyltning brister i båda biblioteken, och även kontrastmarkeringar. Det fanns inte tillräckligt med ledspår, men kanske kan golvmönster som återfanns i båda biblioteken, fylla en funktion där.

Diskussion

Wayfinding är olika lätt beroende på om man har full rörelsefrihet och fungerande traditionella sinnen. Viss kritik mot använd litteratur som lägger vikt på wayfinding utifrån syn-aspekt, och knappt vid de andra sinnen, vilket har gjort att den aspekten här fått större utrymme. Även om rumsliga upplevelser uppfattas från alla sinnen, och tillsammans skapar en helhetsbild.

I Örebro stadsbibliotek skulle jag säga att den arkitektoniskt bärande idén inte strider mot wayfinding-nivån. Den öppna planlösningen som är den bärande arkitektoniska idén, kan vid första anblick verka svårorienterad och rörig. Men när man upptäcker logiken, tack vare möbelemang, blir öppenheten faktiskt en fördel. På det sättet har det arkitektoniska värdet bibehållits samtidigt som öppenheten har främjat tillgängligheten, då dessa principer fanns medan redan från början. Wayfinding är svårare i Stockholm stadsbibliotek. Byggnaden mer känns som att den skulle bli ett arkitektoniskt föredöme i sin samtid, vilket den också blev, medan andra principer inte prioriterades. Man märker exempelvis att tillgänglighet är en aspekt som tänktes på i efterhand. Att förbättra det utan att konstra med det arkitektoniska värdet känns som en utmaning. Kanske hissar och ramper skulle ha utformats på annat sätt, för att alla målgrupper skulle få samma villkor i rörelsefrihet. Hissar kunde varit mer tydligt markerade, liksom skyltningen mer kontrasterande. Akustiken är nog svårt att göra något åt obemärkt, då rymden och materialen bidrar till ekandet. Ljuddämpande material kanske skulle förändra upplevelsen av rummet. Skyltar var ganska små och gick i liknande färgskala som bakgrunden. Det skulle man enklare kunna åtgärda, utan att drastiskt förändra rummet, i båda biblioteken. Det är en intressant och ibland tuff fråga, att tillgänglighet på lika villkor ska inkluderas i arkitekturen. Det behövs nog vidare undersökningar för djupare lösningar än vad denna studie kan bistå med, som ändå varit en lärorik inledande studie.

Källförteckning

Publicerade källor:

Lynch, K, 1960 – *The image of the city*

Myndigheten för delaktighet, 2015. *Riktlinjer för tillgänglighet – riv hindren*

Steinfeld, E, Maisel, J L. 2012. *Universal Design – Creating Inclusive Environments*

Statens kulturråd, 1990. *Åttiotals stadsbibliotek – svenska folkbiblioteksbyggnader 1980-89*

Stockholms stadsbibliotek skriftserie 11, 1998. *Stockholms stadsbibliotek – arkitekt Gunnar Asplund*

Internetkällor:

<https://lagen.nu/2013:801> (hämtad 2016-11-15)

Bilagor

Bild 1

Bild 2

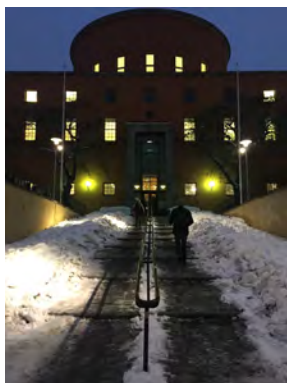

Bild 3

Bild 4

Bild 5

Bild 6

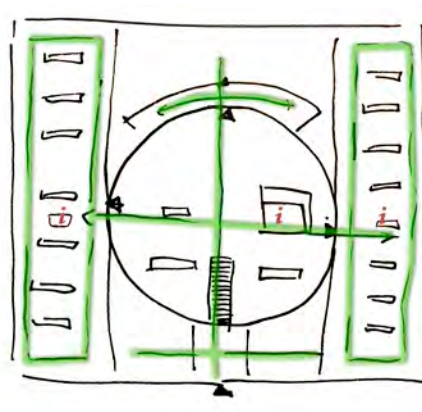

Bild 7